

METAFOR

Boğaziçi Üniversitesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
&
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ortak Yayını

Editörler

Aslı Tekinay

Fatma Büyükkarcı Yılmaz

We thank Burak Şuşut and FİKA
for designing our cover page...

Kapak tasarımımızı yapan Burak Şuşut ve FİKA'ya
teşekkür ederiz...

METAFOR

Editors and Board of Advisors

Chief Editors

Aslı Tekinay, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Co-editors

Zeynep Sabuncu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Ayşe Naz Bulamur, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Editorial Board

Olca Akyıldız, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Aylin Alkaç, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Ceyda Arslan Kechriotis, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Işıl Baş, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Ayşe Naz Bulamur, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Eda Dedebaş-Dündar, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Tulay Gençtürk Demircioğlu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Özlem Görey, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Matthew Gumpert, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Nur Gürani Arslan, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Halim Kara, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Özlem Ögüt, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Veysel Öztürk, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Zeynep Sabuncu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Aslı Tekinay, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Zeynep Uysal, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Cihan Yurdaün, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Advisory Board

Nazmi Ağıl, Koç Üniversitesi
Walter Andrews, The University of Washington
Kristin Dickinson, University of Michigan
Burçin Erol, Hacettepe Üniversitesi
Erdağ Gökner, Duke University
Sibel Irzık, Sabancı Üniversitesi
Mehmet Kalpaklı, Bilkent Üniversitesi
Hakan Karateke, The University of Chicago
Kader Konuk, University of Duisburg-Essen
Esra Melikoğlu, İstanbul Üniversitesi
Mustafa Kemal Mirzeler, Central Michigan University
Emma Parker, Leicester University
Jale Parla, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Meg Russett, University of Southern California
Cevza Sevgen, Boğaziçi Üniversitesi
Selim Sırrı Kuru, The University of Washington
Atilla Silkü, Ege Üniversitesi
Özden Sözüalan, İstanbul Üniversitesi
Baki Tezcan, University of California, Davis
Şebnem Toplu, Ege Üniversitesi

Editorial Assistants

Merve Atasoy, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Ayşegül Pomakoğlu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Layout and Design

Cihan Yurdaün, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Copy Editor

Leila Braverman, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Table of Contents

Emine Fişek

Active Agents or Vulnerable Victim? Representing Migration in Children's Theatre / Faal Bir Etken veya Kırılgan Bir Kurban? Çocuk Tiyatrosunda Göç'ün Temsili-----1

Burcu Karadaş Can

The Woman Question in *the Memoirs of a Survivor* and Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı / Hayatta Kalma Güncesi ve Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı Adlı Eserlerde Kadın Sorusu-----18

Merve Atasoy

A River's Autobiography: Fusion of Human and Nature in Alice Oswald's *Dart* / Bir Nehrin Otobiyografisi: Alice Oswald'ın Dart şiirinde İnsan ve Doğanın Birleşimi-----30

Aytaç Ören

An Interview with David Lodge/ David Lodge ile Röportaj-----41

M. Tarık Ablak

Edebiyat, Sanat ve Sosyo-Kültürel Tarih Açısından Kastamonu - Çatalzeytin İlçesi Tarihî Mezar Taşları / Historical Tombstone of Kastamonu – Çatalzeytin District in Literary, Artistic and Socio-Cultural Context-----51

Authors' Biographies -----72

Edebiyat, Sanat ve Sosyo-Kültürel Tarih Açısından Kastamonu - Çatalzeytin İlçesi Tarihî Mezar Taşları

M. Tarık Ablak

Boğazici Üniversitesi

tarikablak@gmail.com

Özet

Kastamonu iline bağlı az nüfuslu bir sahil ilçesi olan Çatalzeytin'in tarihi mirası içerisinde tespit edebildiğimiz tek yazılı kaynak ilçedeki mezar taşlarıdır. Sahada yapılan araştırmalar sonucunda ilçede kırk üç tane mezar taşı tespit edilmiştir. Bu mezar taşları yaklaşık olarak 1775-1935 tarihleri arasına aittir. Bunların sadece üç tanesi 1854 öncesine ve geri kalan kırk mezar taşı bu tarihten sonraki seksen senelik döneme aittir. Bu mezar taşlarının büyük bir kısmı ilçe merkezinde, bir kısmı da yakın köylerde bulunmaktadır. Bu taşların her birinin üzerinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış birer kitabe vardır. Bölge halkı tarafından okunamayan bu mezar taşları, bir mezar taşı istisna olmak üzere akademik olarak da ele alınmamıştır. Bu kitabeler tarihi, sanatsal ve edebi yönden büyük önem taşımaktadır. Çatalzeytin İlçesi'ndeki bu mezar taşları okunarak edebiyat, sanat ve sosyo-kültürel tarih bağlamında tartışılmıştır. Mezar taşlarının makale içerisinde "giriş" olarak isimlendirilen kısmı edebi yönden eleştiriye tabi tutulmuştur. Ayrıca bu metinlerin İstanbul'daki mezar taşlarıyla benzeşen ve farklılaşan noktaları Zeytinburnu mezarlıklarıyla yapılan karşılaştırma üzerinden taşra-merkez ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu metinler arasında bir tanesi muhtemelen mahalli bir şaire ait bir mahlas içermesi, tam tarih ile ölünün vefat yılına işaret etmesi ve hece vezniyle ebced hesabı içermesi yönünden ayrıca dikkat çekicidir. Sanat ile ilgili bölümde mezar taşlarındaki motif ve serpuşlara değinilmiş, ayrıca mezar taşları hat sanatı açısından değerlendirilmiştir. Son bölümde ise ilçenin sosyal ve kültürel tarihi mezar taşlarından edinilen veriler ışığında ortaya konmuştur. Bu kısımda mezar taşlarının ilçenin tarihini ortaya koyan birincil kaynaklar olduğunu görmekteyiz. Çünkü bu mezar taşları başka hiçbir yerde bulunmayan bilgiler sağlayarak Çatalzeytin ilçesinin sosyal, kültürel, sanatsal ve edebi kodlarının tespitine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Çatalzeytin, Kastamonu, mezar taşı, kitabe, sosyo-kültürel tarih, taşra ve şehir mezarlıkları

Historical Tombstone of Kastamonu – Çatalzeytin District in Literary, Artistic and Socio-Cultural Context

M. Tarık Ablak

Boğaziçi University

tarikablak@gmail.com

Abstract

The only written historical evidence of civilization in the sparsely-populated coastal Çatalzeytin District of Kastamonu Province are the existing tombstones. After thorough investigation, the area's researches discovered forty-three pieces of tombstones that are dated approximately between 1775-1935. Three of them are dated before 1854, leaving the other forty to belong to the span of eighty years after 1854. Most of them are placed in the center of the district and the others are in the near villages. Because each of them has an inscription written in Ottoman Turkish, the residents have not been able to figure out what is written there. Except for one, the tombstones have not been the matter of any research until now, although having historical, artistic and literal significance. After being studied, all these tombstones were discussed and debated in terms of their literate, artistic and socio-cultural history. The part of the tombstone texts which is named in the article as "introduction parts" is criticized literally. In this part, the similar and different points between Çatalzeytin and Zeytinburnu Cemeteries' Tombstones were compared in the context of the cultural relation of the capital and a far province of Ottoman Empire. One of these texts is particularly interesting because it contains most probably the name of a provincial poet and abjad calculation. Within the artistic perspective, the patterns and headgears of the tombstones are touched upon. Besides, the tombstones were evaluated calligraphically. In the last part through the data on the texts the socio-cultural history of the district is examined. In this part, as is seen, the tombstones are the only primary sources of past history of there. Because these tombstones provide information which is not available anywhere else, they contribute to determinant social, cultural and literary codes of the district.

Keywords: Çatalzeytin, Kastamonu, tombstones, inscription, socio-cultural history, the capital and province cemeteries.

GİRİŞ

Kastamonu iline bağlı az nüfuslu bir sahil ilçesi olan Çatalzeytin'in tarihi mirasını bir kale, bir hamam, sade ahşap evler ve çeşitli mezar taşları oluşturmaktadır. İlçenin az dışında kalan ve kitabesi bulunmayan Ginolu Kalesi'nin, tam olarak bilinmemekle beraber 9. veya 11. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir.¹ Osmanlı dönemine ait hamam da kitabesizdir. İlçe merkezinde yer alan ve kitabesi bulunan cami Cumhuriyet dönemine aittir. Dolayısıyla ilçe sınırları içerisinde tespit edebildiğimiz Osmanlı dönemine ait tek yazılı kaynak ilçedeki mezar taşlarıdır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda ilçede kırk üç tane mezar taşı tespit ettik. Bu mezar taşlarının büyük bir kısmı ilçe merkezinde, bir kısmı da yakın köylerde bulunmaktadır. Bu taşların her birinin üzerinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış birer kitabe vardır. Bu kitabeler tarihsel ve edebî yönden büyük önem taşımaktadır.

Çağlar Köyü'ndeki bir mezar taşı üzerinde bulunan balık figürüyle ilgili Eyüp Nefes² ve Özgür Yeni'nin³ birer makalesi bulunsa da bu iki makale de sadece tek bir mezar taşını konu edinmektedir. Dolayısıyla edebî ve sanatsal kıymeti dolayısıyla akademik ilgiyi hak eden bu mezar taşları üzerine kapsamlı bir çalışma bugüne kadar söz konusu olmamıştır.

İlçedeki mezar taşları taş işçiliği ve hat sanatı açısından da büyük değer taşımaktadır. Daha da önemlisi, bu kitabeler ilçenin tarihi ve sosyal kodlarıyla alakalı çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu makalede öncelikle bu araştırmanın üzerinde durduğu bağlam olan tarih ve edebiyat ilişkisi ele alınacak, ardından tarih ve edebiyatın adeta iç içe geçmiş olduğu Çatalzeytin mezar taşları edebî inceleme ve eleştiriye tabi tutulacaktır.

Osmanlı'nın payitahtına bağlı küçük bir yerleşim yeri olan Çatalzeytin'deki mezar taşlarını daha sağlam bir zeminde anlamının tek yolu, bu mezar taşlarını merkezdeki benzer mezar taşlarıyla bağlantılı olarak incelemektir. Bu karşılaştırma için Süleyman Berk tarafından titiz bir çalışmanın ürünü olarak ortaya konulan *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*⁴ isimli eser tercih edilmiştir. Bu tercihin temel sebebi Zeytinburnu'na ait bu mezar

¹ Erdal Eser, "Kinolus (Ginolu) Kalesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2004), s. 181.

² Eyüp Nefes, "Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Hazinesi'nde Bulunan Balık Figürlü Bir Mezar Taşı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2003).

³ Özgür Yeni, "Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Hazinesi'nde Bulunan Balık Remizli Yeniçeri Mezar Taşı" *The Journal of Academic Social Sciences* 60 (2017).

⁴ Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2006), s. 24.

taşı metinlerinin yayımlanmış olması sebebiyle kolay ulaşılabilir oluşudur. Bu karşılaştırma, ilçedeki ve Zeytinburnu'ndaki mezar taşlarının ortak olan ve olmayan ifadelerinin tespit ve tahlili şeklinde gerçekleştirilecektir. Ardından gelen bölümde bu mezarlar taş işçiliği ve hat sanatı açısından değerlendirilecek ve son bölümde mezar taşı kitabeleri çerçevesinde ilçenin sosyo-kültürel tarihi sorgulanacaktır.

Tarih, Edebiyat ve Mezar Taşları

Mezar taşları tarih ve edebiyatın birbirine en çok yaklaştığı alanlardandır. Zira yapısı ve ihtiva ettiği bilgiler itibariyle tarihsel belge olan mezar taşları, üzerindeki manzum ve mensur ifadeler sebebiyle edebiyatın da doğrudan ilgi alanına girer.

Türk tarihçilerinin başucu kaynaklarından biri olan *Tarih Araştırmalarında Usûl*⁵ isimli eserinde Mübahat S. Kütükoğlu mezar taşlarını "Lahit ve Mezar Taşları" başlığı altında ele alır ve mezar taşlarının tarih ilminin önemli kaynaklarından biri olduğunu şu cümlelerle ifade eder:

Mezar taşları, biyografilerin yazılmasında kütüphane ve arşiv malzemesinin boşluklarını doldurabilecek kaynaklardır. Nitekim, *Sicill-i Osmanî* müellifi Mehmed Süreyya Bey, eserini hazırlarken İstanbul'daki hazireleri dolaşarak mezar kitabelerinden topladığı notları, geniş ölçüde kullanmıştır. Mezar taşı kitabeleri sadece biyografi yazımında değil, yerleşme yerlerinin tarihlendirilmesinde de büyük iş görür. Mezar taşlarının üzerindeki ölüm tarihleri XVII. veya XVIII. yüzyıla kadar inen bir köyün, XIX. yüzyılda kurulduğu elbette iddia edilemez. Şu hâlde mezar taşları, yerleşme yerlerinin tarihlendirilmesinde kullanılabilecek kaynaklardır.⁶

Bu tarihi kaynağı yeteri kadar değerlendirme konusunda gereken ilgiyi gösterdiğimiz söylenemez. Mezar taşları konusunda önde gelen uzmanlarımızdan birisi olan Necdet İşli de *Yeniçeri Mezar Taşları*⁷ başlıklı çalışmasında mezar taşları ile ilgili araştırmaların yetersizliğine şu şekilde dikkat çeker:

Tarihimizde üzerinde az durulmuş mevzulardan biri de mezar taşlarımızdır. Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan imparatorluk sahasında Hititlerden Osmanlı'ya birçok medeniyetin mensubu şahısların mezarları

⁵ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014).

⁶ Kütükoğlu, *A.g.e.*, s. 27.

⁷ Necdet İşli, *Yeniçeri Mezar Taşları* (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006).

gibi mezar taşları da bize emanet edilmiş durumda iken, değil Selçuki, Bizans mezar taşlarını tespit Osmanlı dönemi mezar taşlarımızı dahi tespit edememişiz. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıldaki iki üç çalışma hariç tutulursa bu konunun son 40 sene içinde çözümlenmeye çalışıldığı dikkati çekiyor.⁸

Bu konuda yapılmış birkaç araştırmayı zikrettikten sonra "Osmanlı devri mezar taşlarının ancak çok az bir kısmı gün yüzüne çıkmış bulunuyor."⁹ diyen müellif, bu kıymetli eseriyle "yer yüzünde hiç örneği kalmadı" muamelesi gören yeniçeri mezar taşlarını itiraza mahal bırakmayacak bir açıklıkla, örnekleriyle beraber gün yüzüne çıkarmıştır.

Hans-Peter Laqueur isimli Alman müsteşrik Osmanlı dönemi mezar taşlarıyla ilgili *Hüve'l-Baki* isimli titiz ve kapsamlı eserinde mezar taşı araştırmalarıyla ilgili şu tespitte bulunur:

Osmanlı mezar taşlarının büyük bir kısmı -elde kalmış olanların yüzde doksandan fazlası- tek başına ele alındıklarında çok az şey söyler. 1324'te ölen Ormanalı kuruyemişçi Abdullah Efendi'nin mezar taşı tek başına ele alındığında ne ilginçtir, ne de önemli bir bilgi verir. Ancak bu mezarın yakın çevresinde Ormana kökenli iki-üç yüz kişinin daha mezar taşı dikkate alındığında, durum bütünüyle değişir.¹⁰

Bu alıntı mezar taşlarının mukayeseli olarak incelenmesi fikrini ortaya koyması dolayısıyla mühimdir. Bu makalede de Çatalzeytin mezar taşları hem kendi içinde hem de İstanbul'dan bir örnekle mukayese edilerek incelenecektir. Laqueur'ün işaret ettiği mezar taşını aynı bölgeden göç etmiş kişilerle beraber olması anlamlı kılarken Çatalzeytin mezar taşlarını bazen aynı aileye mensup olmak, bazen aynı lafızları ihtiva etmek, bazen farklı olaylara işaret etmek, bazen de merkez mezarlıklarına benzemek anlamlı kılmaktadır.

Mezar taşlarının tarihsel belge olma niteliğinin sık sık vurgulanmasına karşılık, edebî eser olma hüviyeti genellikle gözden kaçırılmaktadır. Laqueur mezar taşlarının tarihsel yönünün yanı sıra edebî kıymetinin de olduğuna şu ifadelerle değinmiştir:

Mezar taşlarından tek tek kişiler hakkında biyografik ve sanat tarihi ile ilgili bilgilerin yanı sıra -daha önceki bölümlerde değinildiği gibi- tarihsel topografya ve demografi, sosyal ve idari tarih, kıyafetler ve aile yapısının geçmiş gibi alanlarda da bilgi edinebiliyoruz. Bütün bunların ötesinde

⁸ İşli, *A.g.e.*, s. 10.

⁹ İşli, *A.g.e.*, s. 11.

¹⁰ Hans-Peter Laqueur, *Hüve'l-Baki* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), s. 168.

burada hiç değinmediğimiz dil ve edebiyat tarihi hakkındaki bazı bilgileri de bu kaynaklardan edinmemiz olasıdır.¹¹

Hele de başka dokümanların mevcut olmadığı durumlarda mezar taşları çok daha vazgeçilemez bir hâl alır. Laqueur 19. yüzyıla ait bir ansiklopediden bu meseleye dikkat çeken şu satırları aktarmıştır:

Mezarların büyük önemi ya da değişik halkların tarihi mezarlarının önemi, mezarların bulunduğu yerden, mezarın iç ve dış biçiminden, süslemelerinden, mezar taşı yazılarından vs. kaynaklanmaktadır. Yalnızca dinî inançları değil, bir halkın kültürünü genel olarak yansıttığı için, mezarlar ilginç ve güvenilir kaynaklardır. Özellikle de yazılı belgeler bulunmadığında, veya hiç var olmadığında mezar kalıntıları tek ya da en güvenilir kaynaklar olmuştur.¹²

Çatalzeytin mezar taşları tam da bu açıdan büyük bir öneme sahiptir. Çünkü ilçe sınırları içerisindeki yegâne edebî ve tarihî belge hatta sanat eseri bu mezar taşlarıdır. Bu sebeple bu ilçenin mezar taşları aynı anda hem edebî eser olarak ve hem de tarihsel bir doküman olarak incelenecektir.

Mezar Taşlarının Bölümleri

Süleyman Berk *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları* isimli eserinde "Mezar Taşı Kitabelerinin Yapısı" başlığı altında beşli bir tasnife yer verir. Bu tasnife göre mezar taşlarını şu beş bölümde incelemiştir:

1. Başlık ve sembol
2. Serlevha
3. Kimlik
4. Dua
5. Tarih

Berk bu tasnifi yaptıktan hemen sonra farklı tasniflerin de mümkün olduğuna, ayrıca bazı bölümlerin kimi zaman bulunmadığına ve kimi zaman farklı sıralamalarla geldiğine işaret eder.¹³ Bu makalede ise daha farklı bir tasnif takip edilecek, başlık ve sembol kısmı taş işçiliğiyle bağlantılı olarak sanat yönünün incelendiği bölümde ele alınacaktır. Berk'in "kimlik" olarak isimlendirdiği bölüm bazı mezar taşlarında uzun manzumeleri, manileri, nasihatleri, hatta

¹¹ Laqueur, *A.g.e.*, s. 168-169.

¹² J.S. Ersch, J.G. Gruber (ed.), *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, I, Bd. 77 (1864) s. 158, "Grab" (Hasemann). (Alıntılayan: Laqueur, *A.g.e.*, s. 172.)

¹³ Berk, *A.g.e.*, s. 24.

mevtanın biyografisini içerebilmektedir. Bu bölüm sadece biyografik bilgilerden oluşsaydı tamamının kimlik olarak adlandırılmasında hiçbir engel olmazdı. Fakat bu bölüm genellikle biyografi harici unsurlardan, özellikle de edebî metinlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kısmı iki başlık altında ifade etmek daha hassas karşılaştırmalara imkân sağlayacaktır. Süleyman Berk'in "kimlik" olarak adlandırdığı bölümün ilk kısmını "giriş" ve ikinci kısmını "kimlik" olarak adlandırabiliriz. Edebî eser olma yönü ağır basan "giriş" kısmını kimliğin bir parçası olarak incelemek, buradaki edebî malzemeyi gözden kaçırmaya sebep olacaktır. Buna göre mezar taşlarındaki metin kısmını beş bölümde inceleyebiliriz:

1. Serlevha
2. Giriş
3. Kimlik
4. Dua
5. Tarih

Çatalzeytin mezar taşlarının serlevha ve dua bölümleri Osmanlı mezar taşlarının tipik özelliklerini taşımaktadır. Örneğin ilçedeki kırk üç mezar taşından yirmi beş tanesinin serlevhası Osmanlı dönemindeki en yaygın serlevha ibaresi olan "Hüve'l-Bâkî"dir.¹⁴ On mezar taşının serlevhası ise yine yaygın ifadelerden olan "Âh mine'l-mevt"tir. Diğer serlevhalar da yine çeşitli örneklerini görebileceğimiz "Hû", "Allah Bâkî", "Âh mine'l-firâk" gibi ifadelere sahiptir. Dua bölümü de neredeyse istisnasız bir şekilde ölünün ruhuna Fatiha talebinden oluşmaktadır. Bu durumdan ötürü serlevha ve dua bölümleri için ayrı başlıklar açılmamıştır.

Çatalzeytin mezar taşlarının "giriş" bölümleri makalenin ilk kısmında Zeytinburnu mezar taşları ile mukayeseli olarak ve edebî yönden, kimlik kısımları ise üçüncü bölümde sosyal tarih açısından ele alınacaktır. Yukarıda saydığımız beş bölümün sonuncusu olan tarih bölümü, mezar taşlarının hangi döneme ait olduğu sorusuna bir cevap olarak şu şekilde ele alınmıştır:

İlçedeki Mezar Taşlarının Tarihlendirilmesi

Çatalzeytin ilçesinde tespit edebildiğimiz kırk üç mezar taşından otuz dokuz tanesinin hangi yıla ait olduğu bilinmektedir. Tarih kısımları üç mezar taşında beton altında kalmış ve bir tanesinde kırılmıştır. Tarihini bildiğimiz bu otuz dokuz taş içerisindeki en eski tarih hicri 1189 (1775/1776)¹⁵ senesidir. Bu tarihe

¹⁴ Laqueur, *A.g.e.*, s. 82.

¹⁵ Makaledeki hicri-rumi-miladi tarih hesaplamaları 1351 yılı hariç olmak üzere Türk Tarih Kurumu'nun online Tarih Çevirme Kılavuzu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bkz: <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

ait iki tane mezar taşı bulunmaktadır. Bu iki mezar taşından bir tanesi Nuh oğlu El-Hac Hasan Ağa'ya aittir. Diğerisi ise Eyüp Nefes ve Özgür Yeni'nin makalelerine konu edildiği Hacı Ali Ağa'ya ait olan mezar taşıdır. Bu ikisinden başka bin yüzlü tarihlere ait mezar taşı bulunmamaktadır. Bu iki taşın sonraki en eski mezar taşı Hacı Hüseyin Efendi'ye aittir ve 1214 (1799/1800) tarihini taşımaktadır. 1271 (1854/55) tarihine kadar başka mezar taşı görülmemektedir. Dolayısıyla bu ilk üç mezar taşı ilçe tarihi açısından paha biçilemez bir kıymete sahiptir. 1271-1299 (1854/55) - (1881/82) yılları arasına ait sekiz mezar taşı tespit edilmiştir. Geri kalan yirmi sekiz mezar taşı ise 1300-1351 (1882-1933/35) yılları arasına aittir. İlçenin en yeni Osmanlıca yazılı mezar taşı 1351 (1933/35) tarihini taşıyan Samancızade Duvarcı Yusuf Usta'nın taşıdır.

En eski tarihli üç taşı saymazsak, ilçedeki mezar taşlarının hepsi seksen yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu birbirine yakın tarihlere ait oluş bir dönemi daha yakından tanımayı sağlasa da diğer taraftan farklı dönemlerde mezarlıkların ne tür değişimler geçirdiğini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Çatalzeytin özelinde bakıldığında "daha eski" diyebileceğimiz örneklerin tikel oluşu bu tarihsel gelişimi takip etmeyi adeta imkânız hâle getirmiştir. Özetle ifade edilecek olursa, ilçedeki ilk ve son mezar taşının yaklaşık 1775-1935 yılları arasında tarihlendiğini, 1854 yılı itibarıyla mezar taşlarının yoğunlaştığını ve en fazla mezar taşının 1881 sonrasındaki kırk yıl içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz.

EDEBİYAT AÇISINDAN ÇATALZEYTİN MEZAR TAŞLARI GİRİŞ METİNLERİ

Çatalzeytin'deki mezar taşlarının giriş kısımlarında kullanılan ifadelerin bir kısmı benzerdir. Bu tekrar eden giriş kalıpları arasında Çatalzeytin'de en yaygın olarak kullanılanı şu beyittir:

Ziyaretten murâd bir duâdır
Bugün bana ise yarın sanadır

Bu beyit beş mezar taşında geçmektedir. Bazılarında "bir duadır" derken bazı taşlarda sadece "duadır" şeklindedir. Bu ifade sadece Samancılar Köyü'nde kullanılmıştır ve üç tanesi Sağıroğlu ailesi fertleri içindir. Beyit mefâîlün mefâîlün feûlün vezniyle yazılmış gibidir. Fakat "murâd bir" ifadesinin mefâîlün tefilesine uymadığını unutmamak lazım. Bu beyit *Zamanı Aşan Taşlar* isimli eserdeki iki mezar taşında geçmektedir¹⁶ ve ikisinin de ilk mısraı "Ziyaretten murâd olan duadır" şeklindedir. Bu hâli ile vezin bozulmamaktadır.

Bu ifadenin çok ilginç bir örneğini Laqueur'un eserinde görürüz. 1938'de ölen Yedikuleli Konstantin'e ait Karamanlıca (Grek harfleriyle Türkçe) mezar taşında

¹⁶ Berk, A.g.e., s. 227, 240.

"Ziyaret etmeden murad bir duadır. Bugün bana ise yarın sanadır" ifadesi yer almaktadır.¹⁷

Sık tekrar eden giriş metinlerinden biri de şu dörtlüktür:

Emr-i Hak'la türlü emrâz geldi benim tenime
Bulmadı sıhhat vücûdum sebab oldu mevtime
Âkıbet erdi ecel rıhlet göründü cânıma
Okuyup bir Fâtiha ihsân edeler rûhuma

Bu dörtlüğe üç yerde rastlıyoruz: Yüzbaşı İbrahim Efendi'nin validesinin, Hacı Hüseyin Efendi'nin ve Duvarcı Yusuf Usta'nın kitabelerinde. Dörtlük aruz ile, fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezni ile yazılmıştır. Ama ne yazık ki imalelerde boğulan, başarısız bir uygulamadır. Ayrıca ilk iki ve son iki mısra arasında rediflerle bir ses uyumu yakalanmış olsa da kafiye kullanılmamıştır. Bu dörtlük mevtanın ölüm sebebi hakkında fikir vermektedir. Bu metnin uzun süre hastalıkla pençelettikten sonra vefat eden kişiler için kullanılıyor olduğu açıktır.

Üç mezar taşında rastlanan, dolayısıyla yaygın kabul edebileceğimiz bir diğer beyit ise şudur:

Fenâdan bekâya eyledi rıhlet
Ede kabrini Hak ravza-yı cennet

İlk mısraı basit bir haber ve ikinci mısraı sade bir duadan ibaret olan bu beyit on birli hece ölçüsüne göre yazılmıştır. Bu beyit aynen Zeytinburnu Çamlık Mezarlığı'ndaki Yusuf Ağa'nın kitabesinde de geçmektedir.¹⁸

Aşağıdaki dörtlük ise üç mezar taşında ufak farklarla birlikte yer almaktadır. Dörtlüğün Kara Halilzade Nazif Ağa'nın zevcesi Zekiye Hanım'ın taşındaki şekli şudur:

Âh ne yazık oldu bana gençliğime doymadım
Çâresiz bir derde düştüm bir ilâcın bulmadım
Yaktı yandırdı vücûdum şehrini kahr-ı elem
Gül gibi soldum cihânda ne olduğum bilmedim

Hacı Hasanzade Halil Kaptan'ın mezar taşı "ah yazık" diye başlamakta, Lütfiye Hanım'ınki ise ikinci mısraı "ilacım" şeklini almakta ve üçüncü mısraı "Yaktı yandırdı vücudum gül gibi soldum" demektir. Dörtlük fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün veznindedir. Fakat ilk mısra iki imale gerektirmekte ve son mısraın sonundaki "ne olduğum bilmedim" kısmı vezne uymamaktadır.

¹⁷ Laqueur, *A.g.e.*, s. 20.

¹⁸ Berk, *A.g.e.*, s. 247.

Aşağıdaki dörtlük ise sadece iki mezar taşında görülmektedir: İnce Mustafazade Şakir Kaptan'ın eşi Nazmiye Hanım'ın mezar taşıyla İnce Mustafazade Osman Efendi'nin mezar taşında. Bu durumda muhtemelen Osman Efendi Nazmiye Hanım'ın kayınbiraderidir. Tabii İnce Mustafazade ile bu zatın torunlarının kastedilme ihtimali de unutulmamalıdır.

Beni kıl mağfîret ey Rabb-i Yezdân
Bi-hakkı Arş-ı A'zam, nûr-ı Kur'ân
Gelüp kabrim ziyâret eden ihvân
Edeler rûhuma bir Fâtîha ihsân

Bu dörtlük mefâilün mefâilün mefâilün vezninde yazılmıştır. Dört mısra da zengin kafiye ile kafiyeleşmiştir. İlk beyit bir duadır. İkinci beyit ise ziyaretçilerden Fatiha istemektedir. Dolayısıyla çok sanatsal bir ifade ile karşı karşıya olduğumuzu söylemek pek mümkün değildir. Bununla beraber bu dörtlük Süleyman Berk'in eserindeki altı mezar taşında geçmektedir.¹⁹ Bu hâliyle Zeytinburnu mezarlıklarında örneğine en çok rastladığımız metin budur.

Ey felek bâğ-ı fenâyı bana zindân eyledin
Soldurup bir gonca-i cismim tâk-ı hazân eyledin
Çok murâdım vardı Yâ Rab gitti eyvâh gençliğim
Âkıbet câm-ı ecelden bana dermân eyledin

Bu şiir Yeniçerizade Sadık Efendi'nin kitabesinde "gonca cismim" "âh gençliğim" ve "buna derman eyledin" şeklinde geçmektedir. Ahmed Rasim bin Hacı Osman'ın yukarıya aldığımız kitabesindeki "gonca-i cismim" şekli vezne uymamaktadır ve doğrusu diğer kitabede geçen "gonca cismim"dir. Sadık Efendi'deki "âh gençliğim" ifadesi de vezne uymaz. Yani iki nüshanın da birbirini vezin itibarıyla tamamlayan yönleri vardır. Bu iki mezar taşına da örnek olan bir başka mezar taşı olduğu muhakkaktır. Şiir, fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezninde yazılmıştır.

Kara Osman oğlu Hacı Hafız Efendi ile Yeniçerizade Hacı İsmail Kaptan'ın kitabeleri aynı beyitle başlar:

Bakup geçme ricâm budur ey Muhammed ümmeti
Mevtânın diriden hemân bir Fâtihadır minneti

¹⁹ Berk, *A.g.e.*, s. 52, 93, 180, 187, 245, 327.

Beyitte aruz kullanılmamıştır. Aynı beyit "hemân" kelimesi eksik olarak Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki muhallebici esnafından Mehmed²⁰ Ağa'nın mezarında da geçmektedir.²¹ İkinci beyitte Hafız Efendi ziyaretçilerinden Fatıha istemekte, İsmail Kaptan ise İhlas Suresi okumalarını istemektedir. Hafız Efendi'nin ikinci beyti ile Merkezefendi'deki ikinci beyit neredeyse aynıdır. Her hâlükârda bu beyitlerde kafiye dışında bir ahenge rastlanmaz.

Yüzbaşı İbrahim Ağa'nın pederi Es-Seyyid Mehmed Ağa'nın mezar taşı şöyledir:

Çün ecel geldi ona olmaz aman
Cürmünü affeyle yâ Rabbe'l-Mennân
Mağfîret kıl olmasın hâli yaman
Mazhar-ı nûr-i şefâat kıl her zamân

İnce Mustafa oğlu Hüseyin Bey'in mezar taşında ise üçüncü mısra dışındaki üç mısra bulunmaktadır. İlk ve üçüncü mısralarda fâilâtün fâilâtün fâilün vezni açıktır. Ama ikinci ve dördüncü mısraların vezinlerinde problem vardır. Dörtlük bu hâliyle Zeytinburnu Eski Topkapı Mezarlığı'ndaki Kavak Fatma Hanım'a ait 108 numaralı mezar taşında da geçmektedir.²²

Ümmügülsüm Hanım'ın "[b]ir kuş idim uçtum yuvadan ecel ayırdı beni dört çocuğumdan" diye başlayan kitabesiyle Hacer Hanım'ın "[b]ir kuş idim uçtum yuvadan ecel ayırdı beni anadan babadan" diye başlayan kitabesi birbirine benzemektedir. Yalnız biri çocuklarından, biri ebeveyninden ayrılmaktadır. Bu durumda çocuk sahibi olan Ümmügülsüm Hanım'ın ana babasıyla anılan Hacer Hanım'dan daha ileri bir yaşta olduğunu düşünebiliriz. Zaten Ümmügülsüm Hanım İbrahim Efendi'nin eşi olarak tanıtılırken Hacer Hanım Yüzbaşı İbrahim Ağa'nın kızı olarak tanıtılmaktadır. Hacer Hanım'ın mezar taşı dua ve şefaata isteyen bir beyitle bitmektedir. Bu dörtlük, hece sayıları dahi tutmayan bir mâni görünümündedir. Ümmügülsüm Hanım'ın mezar taşı ise kimi kafiye, kimi kafiyesiz, kimi uzun, kimi kısa on iki satırlık bir giriş ihtiva etmektedir. Bu on iki satır gâh öğüt vermekte, gâh dua etmekte, gâh mevta ile ilgili ana babasının olduğu, şehit olduğu gibi bilgiler vermektedir.

Çatalzeytin kitabeleri arasında bunların dışında giriş kısmı birbirine benzeyen mezar taşı tespit edemedik. Bu metinler arasında ilçede üretilmiş orijinal metinler varsa bu metinleri İstanbul'da benzerlerini görmediklerimiz arasında aramak daha doğrudur. Tabii ki bu durum aşağıda zikredeceğimiz beyitlerin daha orijinal

²⁰ Makale boyunca mezar taşlarından alıntılanan ifadelerde mümkün mertebe uzatmalar ve eski imla kullanılmış, bunun dışında TDK'nın imla kuralları esas alınmıştır. Bugün "Mehmet" olarak yazılan isim makalede birçok yerde geçtiği için, imla bütünlüğünü sağlamak amacıyla tüm makalede "Mehmed" şeklinde yazılmıştır.

²¹ Berk, *A.g.e.*, s. 52.

²² Berk, *A.g.e.*, s. 266.

olduğu, ilk metin olduğu manasına gelmiyor. Çünkü bu mezar taşları bütün mezar taşlarıyla karşılaştırılmış değildir. Zaten bugün ayakta kalan mezar taşları yok olanların yanında çok küçük bir oranı temsil etmektedir. Bir de ilçeye bağlı köylerde ulaşamadığımız birçok mezar taşının bulunması mümkündür. Zeytinburnu İlçesi'ndeki birkaç hazire ile yaptığımız karşılaştırmalarda dahi birçok benzerlikler tespit edildiği düşünülürse herhangi bir mezar taşı metninin etkileyen metin oluşundan bahsetmenin ne kadar zor olduğu anlaşılır. Zira daha eski tarihli olduğu düşünülen bir mezar taşından çok daha eskisinin başka bir yerde bulunması mümkündür.

Yukarıda karşılaştırdığımız Çatalzeytin ve Zeytinburnu mezar taşı kitabe metinlerindeki etkileme-etkilenme ilişkilerini göstermek için mezar taşları üzerindeki tarihleri de karşılaştırmak mümkün olabilirdi. Ama Çatalzeytin mezar taşlarının çoğunun 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına ait olduğu düşünülürse bu geç dönem metnlerinin merkez mezarlığındaki üç beş asırlık metinlere etki etmiş olması hiç muhtemel görünmemektedir. Başka bir ifadeyle, bu iki bölgenin etkileyen ve etkilenen tarafları mezar taşlarının üzerindeki tarihler dikkate alınmaksızın bellidir. Diğer taraftan taşınan merkezi bu bağlamda etkileyip etkilemediğini tespit etmek için öncelikle merkez mezarlıklarında geçen bütün metinlerin kronolojik olarak tasnif edilerek metinlerin ilk geçtiği mezar taşlarının belirlenmesi lazımdır. Ancak bu aşama tamamlandıktan sonra taşradaki bir mezar taşının merkeze etki edip etmediğini araştırmak mümkün olacaktır.

Şişman Mehmed Ali Bey'in kitabesindeki şu dörtlük fâilâtün fâilâtün fâilün vezni nispeten başarılı bir şekilde uygulamıştır:

Nûş edip câm-ı kazâdan şerbeti
Eyledim fânî cihândan uzleti
Kalmadı vaktim vasiyet edeyim
Verdi bana Hak şehâdet devleti

Dörtlüğün ilk mısraı ölümü kaza kadehinden şerbet içmek olarak nitelemiştir ki bunun ilçedeki mezar kitabeleri arasındaki en soyut ifadelerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber diğer mısralar yine düz anlatıma devam etmektedir.

Benzer bir güçlü benzetmeyi Hacer Hanım'ın kitabesinde görmekteyiz. Genç yaşta vefat eden bu hanım için yazılan kitabenin giriş kısmı şöyledir:

Takdîr-i Haktır, tağyîr olunmaz
Emr-i İlâhî yerini buldu
Pek tâze idi bu duhter-i pâk
Berg-i cemâli açıldı soldu
Cennette dursun vâlidisiyle
Hûri melekler yoldaşı oldu

Yaz Fevzi târîh seng-i mezâra
Hâcer Hanım Firdevs'i buldu

Burada geçen "berg-i cemali açılıp soldu" ifadesi daha sanatsal bir teşbihe benzemektedir. Bu kitabenin önemli özelliklerinden bir tanesi de şairini bildiğimiz tek eser olmasıdır. "Yaz Fevzi" ifadesi ile eserin Fevzi isimli bir şaire ait olduğunu öğreniyoruz. Ama ne yazık ki bu Fevzi Bey ile alakalı başka hiçbir bilgiye sahip değiliz. Sonndan bir önceki mısra da tarih yazmaktan bahsedildiğinde sonraki mısraın ebcet hesabı ile düşürülmüş bir tarih olması beklenir. Nitekim son mısraın değerleri toplandığında Hacer Hanım'ın vefat tarihi olan 1312 (1894/1897)²³ tarihi karşımıza çıkar. Dolayısıyla bu şiirde tam tarih düşürülmüştür. Şiirin aruzlu olmadığı hâlde ebcet hesabı içermesi de ayrıca ilginçtir. Çünkü ebcet hesabı genellikle aruz vezniyle yazılan şiirlerde bulunur. Her hâlükârda bir tam tarih bulunuşu hem mezar taşını hem de metni çok kıymetli kılar. Zira ilçede ebcet hesabı ile tarih düşürülmüş olan tek eser budur. Başka bir ilçeden veya İstanbul'dan birinin Hacer Hanım'ın ismiyle ısmarlama vefat tarihi düşürmesi pek muhtemel görünmemektedir. Bir de ısmarlama olarak dışarıdan getirtilen bir şiir aruzla yazılmış olurdu. Dolayısıyla ilçede Fevzi mahlaslı bir şairin yaşamış olduğunu düşünebiliriz. Tarih düşürmek matematik ve ebcet bilmeyi gerektirir. Bu yüzden bu mezar taşı Çatalzeytin'de eğitimli kişilerin bulunduğunu gösteren bir ipucu olarak kabul edilebilir.

Pakize Sıdika Kadın'ın mezarındaki "Gülşen-i fânide pek çok durmadım" mısraı ile başlayan dördlüğü aruzun güzel kullanıldığı örneklerden bir tanesidir. Aruzu kendini hissettiren örneklerinden biri de İnce Mustafa oğlu el-Hac Ali Efendi'nin kitabesidir. "Câm-ı ecelden nûş etme" benzetmesi yukarıda gördüğümüz "câm-ı kazadan şerbet nûş etme"yi andırmaktadır. Nazım şekli olarak kıta şeklinde yazılmıştır ve dolayısıyla ilk mısraları kafiyesizdir. Bu bir kusur olmasa da ahenk açısından şiiri zayıflatmıştır. Bir de ilk mısradaki "dünyayı gözden terk etme" ifadesi pek yaygın bir kullanım değildir. İnce Mustafazade Hacı Ali Efendi'nin zevcesi Hatice Hanım'ın kitabesi ise ilk iki mısraında mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün veznine tamamen uygun iken sonraki iki mısraında belirgin sapmalar göze çarpmaktadır. Pehlivan oğlu Abdullah Efendi'nin kızı Faika Hanım'ın kitabesinde fâilâtün fâilâtün fâilün vezni kullanılmıştır. Şiirde "ağlasın" redifinin kullanılması ise bu şiiri etkili ve acıklı hâle getirmiştir.

Kara Halilzade Mehmed Ağa'nın dünya hayatının geçici bir misafirlikten ibaret olduğunu ifade eden mezar taşı diğer taşlar gibi ölünün arkasından yakınmaktan ziyade geride kalanlara nasihat vermek üzere yazılmış gibidir:

²³ Mezar taşında yazan bu tarihin hicri mi, rumi mi olduğu belirtilmediği için bu dört yıl içerisinde tam olarak hangi yıla işaret ettiğini tespit mümkün değildir.

Ey gönül gâfil olma bu dünya bir misâfirliktir
 Her gelen mihmân olup bilmez acep kâşânedir
 Bir kefendir âkıbet sermâyesi şâh u gedâ
 Pes buna mağrûr olan mecnûn değildir yâ nedir

Son üç mısra fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün veznine mükemmel bir şekilde uymaktadır. Buna karşın ilk mısraın bu vezinle alakası yok gibidir. Bu da dörtlüğün daha önceden var olan üç mısraın başına vezinden anlamayan biri tarafından alakasız bir mısra eklenmesiyle oluştuğunu düşündürür. Son mısra da "pes" bağlacının kullanılması böyle bir ihtimali iyice kuvvetlendirmektedir. Hatta bu üç mısraın daha önceki yüzyıllara ait bir şairden alındığını bile düşünebiliriz.

Pehlivan oğlu Hacı Halil Ağa'nın kitabesi de benzer bir şekilde nasihat odaklıdır:

[Rikkat]²⁴ ile nazar kıl şu mezârım taşına
 Âkil isen gâfil olma aklını al başına

İlçedeki mezarlar arasında Nuh oğlu el-Hac Hasan Ağa'nın kitabesi gibi giriş cümlesi taşımayan mezar taşları da vardır.

İlçedeki mezar taşlarının giriş kısımları incelendiğinde kitabe metinlerinde genel olarak üç farklı tavrın geliştiği sonucuna varabiliriz. Bunlardan birincisi aruz vezniyle yazılan kitabelerdir. Bu kitabeler “câm-ı kazadan nûş etmek” gibi, vefat eden genç kızın güle benzetilmesi gibi divan edebiyatından izler de taşımaktadır. Ayrıca burada kullanılan şiirlerin bir kısmının İstanbul'daki mezar taşlarında da kullanıldığını görmekteyiz. Bu ise mezar taşlarındaki metinleri derinlemesine araştırmadan o bölgeye mâl edemeyeceğimizi göstermekte ve aynı zamanda İstanbul'daki kültürün taşraya ne ölçüde ve ne şekilde etki ettiğini de ortaya çıkarmaktadır.

Çatalzeytin'deki mezar taşlarında gördüğümüz ikinci tavır mânî türüne yakınlaşan veya halk edebiyatına bağlanan metinlerdir. İlk tavır ile ikinci tavır kıyaslandığında aruzla yazılan şiirlerin hece ile yazılan şiirlerden daha çok olduğu göze çarpar. Aslında bu şaşırtıcı bir durumdur. Payitahta çok da yakın olmayan bir ilçede yerel kültürün daha baskın olması beklenirdi. Hâlbuki Çatalzeytin mezar taşları bunun aksini ortaya koymaktadır.

Üçüncü olarak da bu iki gruba da girmeyen kitabeleri sayabiliriz. Bunların bir kısmı vezin veya kafiye itibarıyla ilk iki gruba dâhil edilemeyenlerdir. Ayrıca giriş kısmı olmayan mezar taşlarını da burada kabul edebiliriz.

²⁴ Kitabenin büyük oranda kırılmış olan ilk harf hem dal (ﺩ) hem ra (ﺭ) olarak okunmaya müsaitse de ra harfine daha çok benzemektedir.

2. SANATSAL AÇIDAN ÇATALZEYİN MEZAR TAŞLARI

Mezar taşları üzerine yapılan sanatsal bir değerlendirmenin tabii ki edebiyatı da kapsamı gerekmektedir. Fakat bir önceki bölümle kitabelerin edebî yönü etraflıca ele alındığından bu bölümde mezar taşları taş işçiliği ve hat sanatı açısından incelenecektir.

Osmanlı mezar taşlarında genellikle erkek mezar taşları bir serpuşla, kadın mezar taşları da çiçek motifleriyle süslenir. Çatalzeytin mezar taşları incelendiğinde kimi başlıklı olan on iki civarında çiçek motifli kadın mezar taşı, on iki tane kavuklu mezar taşı ve on tane fesli mezar taşı tespit edilmiştir. Kavukların ve feslerin çeşitleri varsa da bu çeşitlerin tespiti ayrı bir uzmanlık gerektiğinden ve bunların tespiti bu makalenin sınırlarını aştığından genel sınıflandırmayla yetindik. Hacı Hüseyin Efendi'nin kâtibi sarığının ve Hacı Ali Ağa ile Paşazade Hacı Mustafa Bey'in koskocaman bir sarığının olduğunu da belirtelim. Bir de Meşhur Şişman Mehmed Ali Kaptan'ın mezar taşındaki fes istisnai bir durum olarak çiçek motifleriyle donatılmıştır. Bunun sebebi de muhtemelen kendisinin şehit olmasıdır.

Bu mezar taşları arasında çok iyi hat örnekleri göze çarpar. Aslında genel itibarıyla iyi hattatların elinden çıktığını düşündüren birçok dolgun yazıyla karşılaşırız. Örneğin Zikriye Hanım'ın, Mehmed Ali Kaptan'ın, Hacı Osman Efendi'nin, Faika Hanım'ın, Nuh oğlu Hasan Ağa'nın, Seyyid Abdullah Ağa'nın mezar taşı kitabeleri fevkalade güzel sanat eserleridir. Ama ne yazık ki ilçedeki hiçbir mezar taşında hattat imzası bulunmamaktadır. Bu sebeple bu zarif yazıların nerede ve kimler tarafından yazıldığını kesin olarak bilemiyoruz. Bu yazıların yakın merkezlerdeki ve İstanbul'daki meşhur hattatların yazılarıyla karşılaştırılmasıyla yazıların nerede yazıldığının tespit edilmesi mümkün olabilir.

İlçedeki mezar taşları arasında yirmi yedi tane talik yazı tespit ettik. Dolayısıyla mezar taşlarının çok büyük bir kısmında talik yazı kullanılmıştır. Ayrıca dört tane sülüs kitabe bulunmaktadır. Bunların dışında rika ile yazılanlar ve herhangi bir yazı çeşidine dahil edilemeyecek kadar özensiz yazılmış yazılar da vardır.

Bu mezar taşlarının ilçede mi, yakın bir merkezde mi, yoksa payitahtta mı hazırlandığı bilinmemektedir. Sürpriz bilgi ve belgeler gün yüzüne çıkmadığı sürece eldeki bilgilerle tespiti de pek mümkün görünmemektedir. İster taşrada ister merkezde üretilmiş olsun, 19. yüzyıl civarında İstanbul'daki sanat ve edebiyatın imparatorluğun çeşitli yerlerine kuvvetli bir şekilde intikal ettiğini Çatalzeytin mezar taşları üzerinden takip etmek oldukça mümkün görünmektedir.

3. SOSYO-KÜLTÜREL TARİH AÇISINDAN ÇATALZEYTİN MEZAR TAŞLARI

Mezar taşları sosyal ve kültürel tarih araştırmacılarının vazgeçemeyeceği eşsiz kaynaklardan bir tanesidir. Bu durumun iki mühim sebebi vardır. Birincisi: Osmanlı mezar taşlarının kimi zaman ölüyle ilgili birçok yan bilgiyi ihtiva etmesidir. İkincisi de mezar taşlarında karşılaştığımız bu bilgilerin genellikle başka hiçbir kaynaktan bulunmamasıdır. Bu bağlamda Çatalzeytin'deki mezar taşlarına göz attığımızda ilçenin sosyo-kültürel kodlarıyla alakalı birçok ayrıntı ile karşılaşırız. Bu ayrıntıları kabaca aileler, meslekler ve dini yapı olarak ele alabiliriz.

a. Aileler

Çatalzeytin mezar taşlarında en çok karşımıza çıkan aile İnce Mustafazadeler ailesidir. Bu aileye mensup sekiz kişinin mezar taşı tespit edilmiştir. İnce Mustafazadeler ilçenin merkezindeki mezarlıkta yatmaktadır. Bundan sonra dört mezar taşıyla Sağıroğulları gelmektedir. Bu dört mezar Samancılar köyünün arkasındaki aile mezarlığındadır. Yüzbaşı İbrahim Ağa'nın annesi, babası ve kızı da bir aileyi teşkil etmektedir. Bunun dışında ancak ikişer mensubunun mezar taşını tespit edebildiğimiz Kara Halilzade, Paşazade, Yeniçerizade, Samancızade, Pehlivanoglu, Medanoğlu aileleri mevcuttur.

Mehmed Ali Kaptanzade Mustafa Efendi büyük ihtimalle Çatal Zeytinli Meşhur Şişman Mehmed Ali Kaptan'ın oğludur. Oğul rumi 1324 (1908/1909) yılında anlaşıldığı kadarıyla boğazındaki bir hastalıktan dolayı vefat etmiş, babası da rumi 1325 (1909/1910) yılında şehit olmuştur. Görüldüğü üzere iki mezar taşı üzerinden bir ailenin dramını takip etmek mümkündür.

İbrahim Efendi isimli bir zatın üç evlilik yaptığını Zikriye Hanım'ın mezar taşından anlamaktayız. Zira Zikriye Hanım İbrahim Efendi'nin üçüncü eşi olarak tanıtılmaktadır. Bunun çok eşlilik olup olmadığı hususunda kesin bir delile sahip değiliz. Şayet çok eşlilik değilse hicri 1333 (1914/1915) yılında vefat eden Ümmügülsüm Hanım'ın İbrahim Efendi'nin birinci veya ikinci eşi olduğunu düşünebiliriz. Hicri 1337 (1918/1919) yılında on dokuz yaşında vefat eden Zikriye Hanım'ın da aynı zatın üçüncü eşi olması mümkündür. Yalnız yukarıda Yüzbaşı İbrahim Efendi olarak geçen zatın aynı kişi olmaması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Yüzbaşı İbrahim Efendi'nin kızının hicri 1281 (1864/1865) yılında vefat ettiğini biliyoruz. Aynı kişinin yaklaşık yarım asır sonra üçüncü evliliğini yapması matematiksel olarak imkânsız olmasa da pek muhtemel değildir. Bu ve benzeri ilişkiler ancak arşivlerde yapılacak çalışmalarla kesinlik kazanabilir.

Bu saydıklarımız dışındaki mezarlarda yatanlar, izlerini/akrabalarını mezar taşlarında takip edemediğimiz kişilerdir. Bu durum şüphesiz ki kimsesiz

oldukları anlamına gelmiyor. Peki niçin herkesin mezar taşı yok? Bu soruya verilebilecek iki cevap var. Birincisi, mezar taşı yaptırmanın belli bir zenginlik veya makama sahip olmayı gerektirdiği olabilir. Diğer bir ifadeyle fakir halkın mezar taşı kitabeleri olmayabilir. Hele de mezar taşları merkezden hazır olarak geliyor ise bunun belli bir servet gerektireceği muhakkak. Ama yukarıda belirtildiği üzere bu taşların nerede üretildiği belli değildir. Birçok aile ferdinin mezar taşlarının bugün elimizde bulunmayışının diğer bir sebebi de mezar taşlarının zamanla yok olması veya talan edilmesidir. Zira tarih boyunca dikilen mezar taşlarının çok az bir kısmının günümüze ulaşabilmiş olduğu muhakkaktır.

b. Meslekler

Çatalzeytin ilçesinde geçtiğimiz asırda yaygın olan meslekler neydi? Böyle bir meseleyi araştırmak kolay değil. Belki arşivlerde, şeriye sicillerinde taramalar yaparak belli verilere ulaşmak mümkün olabilir ama yine de böyle bir çalışmanın nasıl bir sonuç ortaya çıkartacağı meçhuldür. Böyle bir araştırmanın belki de tek alternatif kaynağı ilçedeki mezar taşı kitabeleridir. Zira mezar taşlarında kişiler genellikle meslekleriyle tanıtılmaktadır. Bu da bize bölgedeki meslekler hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

Karadeniz'in kıyısındaki bir sahil ilçesinde en yaygın olması beklenen meslek nedir? Tabii ki denizcilik. Mezar taşlarında beş yerde kaptan kelimesi geçmektedir. Mehmed Ali Kaptan'ın ismi kendi taşında ve oğlunun taşında geçmektedir. Dolayısıyla ilçede ismini bildiğimiz dört kaptan var: Hacı Hasanzade Halil Kaptan, Yeniçerizade Hacı İsmail Kaptan, Meşhur Şişman Mehmed Ali Kaptan ve İnce Mustafazade Şakir Kaptan.

İlçede çeşitli devlet memurlarının bulunduğunu da yine mezar taşlarından öğreniyoruz. Örneğin akrabalarına ait üç mezar taşında adı geçen Yüzbaşı İbrahim Ağa muhtemelen bir askerdir. Tabii kendisinin İstanbul'da hizmet edip etmediğini, yüzbaşı sıfatını katıldığı bir savaş dolayısıyla mı yoksa ilçede yürüttüğü bir görev sebebiyle mi aldığını bilmiyoruz. Ne yazık ki Yüzbaşı İbrahim Ağa'nın kendi mezar taşı henüz tespit edilemedi. İbrahim Ağa'nın kendi mezar taşında hayatıyla ilgili daha çok bilgi bulabilirdik.

"Samancı oğlu Mustafa Kethüda" Samancılar köyündeki mütevazı bir mezar taşına sahiptir. İlçe sınırları içerisinde bir kethüda bulunmaktadır ama görevini ve vasfını tespit etmek maalesef çok zor. İlçenin üçüncü en eski mezar taşı olan Hacı Hüseyin Efendi'nin mezar taşı da kethüda kavuğu olarak adlandırılan bir serpuşa sahip. Buradan yola çıkarak ilçede -muhtemelen farklı tarihlerde- iki kethüdanın yaşamış olduğunu söyleyebiliriz.

Bir mezar taşında geçen "koca muhtarın zevcesi Fadime Hatun yatıyor." ifadesindeki "muhtar" kelimesi özel isim değilse, bu zat çok sevilmiş olacak ki, bölgede koca muhtar olarak anılmaya başlamış. Bir de yukarıda ismi geçen

Meşhur Şişman Mehmed Ali Kaptan'ın süvari olduğu belirtilmektedir. Bu süvarilik sıfatından askerî vazifesi olduğunu anlayabiliriz.

Merkezdeki iki kişinin lakabı "Yeniçerizade" olarak geçmekte. Ama bu yeniçerinin kim olduğu da bilinmemektedir. Eyüp Nefes'in Çağlar Köyü'nde bulunan mezar taşındaki balık figüründen hareketle balıkçı olabileceğini düşündüğü²⁵ Hacı Ali Ağa'nın aslında bir yeniçeri olduğunu Özgür Yeni'nin makalesinden öğreniyoruz. Özgür Yeni bu balık figürünün mevtanın mensup olduğu 25. bölüğün remzi olduğunu ortaya koymuştur.²⁶ Mezar taşları ilçe merkezinde bulunan bu iki yeniçerizadenin Hacı Ali Ağa'nın torunları olması mümkündür.

Paşalı köyünün isminin nereden geldiği konusunda birçok senaryo üretilebilir. Ama köyde bulunan iki mezar taşından bu ismin gerçek bir paşaya işaret ettiğini öğreniyoruz. Paşazade Hacı Mustafa ve eşi Zarife Hanım. Paşanın kim olduğu yine de belli değil. "Paşa" kelimesinin bir makama işaret ediyor olması daha güçlü bir ihtimal olsa da bir şahsın özel ismi olmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.

"Yaz Fevzi" ibaresiyle başlayan beytin bir tarih mısraı içerdiğini, bu şiirin muhtemelen ilçede yaşayan Fevzi isimli bir şair tarafından yazıldığını, ebce bilen kişilerin bulunmasının ilçenin eğitim seviyesi için bir ipucu olabileceğini yukarıda belirtmiştik.

Maalesef mezar taşlarında geçen meslekler arasında pek fazla zanaatkâra rastlanmamaktadır. Kunduracı Hasan Usta, Duvarcı Yusuf Usta'dan başka meslek erbabı görünmemekte. Bir de aile ismi olarak gördüğümüz "Samancızade" ifadesinden saman ticaretiyle meşhur bir dedenin bulunduğunu öğreniyoruz. Memurlara ve kaptanlara ait birçok mezar taşına karşılık ustalara, mermercilere, bakkallara rastlamamız mezar taşlarının daha yüksek bir kesim arasında yaygın olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Mezar taşlarında karşımıza çıkan sıfatlar/meslekler arasında en ilginç ise soytarıdır. Soytarı oğlu Abdullah Efendi'nin kerimesi merhume Pakize Sıdika Kadın'a ait mezar taşından dedesinin soytarı olduğunu öğreniyoruz. Ama maalesef dedesinin ne mezar taşı ne de ismi elimizdedir. Soytarı ismi bu kişiye insanların taktığı bir lakap olabilir. Ama böyle olsaydı bu aşağılayıcı lakabın torununun mezar taşına kadar intikal etmesi pek mantıklı olmazdı. Bu durumda bunun bir mesleği ifade etmesi daha makul görünmektedir.

c. Dini Yapı

Osmanlı mezarlık kültüründe mezar taşları üzerinde tekrar eden belli dualar vardır ve bu duaların bulunması ölünün dini hassasiyetini göstermek bakımından

²⁵ Nefes, *A.g.e.*, s. 211.

²⁶ Yeni, *A.g.e.*, s. 496.

çok bir şey ifade etmez. Çünkü bu dualar neredeyse her mezar taşında bir şekilde yer almaktadır. Buna karşılık mezar taşlarının kimlik bölümünde bir kelimenin bulunup bulunmaması dindarlık için önemli bir ipucudur. Bu ipucu "el-hâc/hacı" kelimesidir. Çatalzeytin'deki beş mezar taşında el-hâc, sekiz mezar taşında hacı ibaresi geçmektedir. Hacı Mustafa Bey'in ve Hacı Ali Bey'in isimleri eşlerinin mezar taşında ve el-Hâc Osman Efendi'nin ismi oğlunun mezar taşında tekrar edilmektedir. Dolayısıyla ilçede mezar taşları üzerinden tespit edebildiğimiz hacıların sayısı ondur.

Bunun dışında iki mezarda es-seyyid ve bir mezarda seyyid ifadesine rastlamaktayız. Seyyid Abdullah Ağa'nın başındaki seyyid kelimesinin özel isim mi yoksa sıfat mı olduğunu bilmiyoruz. Ama es-seyyid kelimesinin ehl-i beyten olmaya işaret ettiği ortada. Yalnız İnce Mustafazade İbrahim, Ali, Osman, Davud, Şakir ve Ahmed Rasim Beylerin hiçbirinin önünde olmayan es-Seyyid sıfatının kardeşleri veya yeğenleri olan Hüseyin Bey için kullanılması çok şaşırtıcı bir durumdur.

Yirmi yedi yaşında vefat eden Mehmed Ali Kaptanzade Mustafa Efendi'nin mezar taşı, ilçede tasavvufi faaliyetlerinin bulunduğunu ortaya koyar:

Âh mine'l-mevt
İhvandan Fâtiha, Hüdâ'dan rahmet
Bula rûhu rûz-ı cezâda izzet
Geldi boğaz illeti etti şehâdet
Dört yetimi ile ebeveyni kaldı dünyâda hasret
Tarikat-ı aliyye-i Kâdiriyye'den Mehmed Ali
Kaptanzâde Mustafa Efendi
Ruhuna El-Fâtiha

Mustafa Efendi, Kadiri tarikatına mensuptur. Bu mezar taşı olmasaydı ilçedeki tasavvufi durumla ilgili en ufak bir fikre bile sahip olamayacaktık. Bu yüzden bu mezar taşı ilçenin dinî hayatını ortaya koyması bakımından önemlidir.

SONUÇ

Çatalzeytin gibi küçük bir sahil ilçesinde kırktan fazla mezar taşı tespit edilmiş olması ilçenin kültürel ve maddi zenginliğinin basit bir göstergesidir. Bu mezar taşlarının İstanbul'un herhangi bir ilçesindeki tarihî mezar taşlarıyla kıyaslanmış olması bu metinlerin büyük ölçüde orijinal olmadıklarını ortaya koymuştur. Bu şiirler özgün olsalardı şüphesiz ki bu çalışma çok daha büyük bir edebî keşif hâlini alırdı. Diğer taraftan bu benzerliğin tespiti de edebiyat tarihi açısından önem taşımaktadır. Evet, bu metinler Çatalzeytin'de üretilmemiştir, buna mukabil İstanbul'da ortaya çıkan mezarlık kültürünün ilçeye ne şekilde ve ne tür tahriflerle intikal ettiği buradaki birçok örnek üzerinden incelenmiştir. Başka bir

ifadeyle bu mezar taşları divan şiiri kültürünün taşraya intikalini sembolize etmektedir. Diğer taraftan ilçedeki tek tarihsel edebiyat vesikasının bu mezar taşları olduğu da dikkate alınmalıdır.

Mezar taşları aynı anda hem tarihsel değere sahip edebi eser, hem de edebi değere sahip tarihsel belgelerdir. Buna bir de sanat eseri oluşunu ekleyebiliriz. Bu ilginç doğası itibarıyla mezar taşlarının ne tarih, ne edebiyat, ne de estetik araştırmaları tarafından dışlanması söz konusu olabilir.

Çatalzeytin ilçesinde hat ve taş işçiliği açısından bu kadar güzel örneklerin bulunması da ayrıca kayda değer bir durumdur. Bir kısmı birinci sınıf olan hat eserlerinin İstanbul'dan mı intikal ettiği yoksa taşrada mı üretildiği çok mühim bir meseledir. Bu meselenin aydınlatılması zikredilen mezar taşlarının hat ekolleri ve hattatlar bağlamında değerlendirilmesiyle mümkün olabilir. Mezar taşlarında baskın bir şekilde tespit edilen talik yazının Kastamonu'da veya çevre merkezlerde hangi hattatlar tarafından yazıldığı konusunda yapılacak bir araştırma bu sanat eserlerinin yerel mi yoksa merkezi mi olduğunu gün yüzüne çıkartacaktır.

Maalesef taşradaki mezarlıklar hakkında çok fazla kaynağa sahip değiliz. Hâlbuki bu mezarlıkları arşivlemediğimiz sürece tarih karşısında yavaş yavaş yok oluşlarını izlemeye mahkûmuz. Bu açıdan tarihî mezarlıkların kayıt altına alınması büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan bu arşivleme çalışmalarının ardından yapılacak mukayeseler edebiyatın Osmanlı coğrafyasına intikalinin bir haritasının çıkartılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Berk, Süleyman. *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2006.
- Eser, Erdal. "Kinolus (Ginolu) Kalesi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2004): 171-194.
- Ersch, J.S., J.G. Gruber (ed.). *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, I, Bd. 77 (1864) "Grab" (Hasemann).
- İşli, Necdet. *Yeniçeri Mezar Taşları*. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006.
- Kütükoğlu, Mübahat. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Laqueur, Hans-Peter. *Hüve'l-Baki*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Nefes, Eyüp. "Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresi'nde Bulunan Balık Figürlü Bir Mezar Taşı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2003): 205-213.
- Sevim, Nidai. *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları*. İstanbul: Kitap Dostu 2010.
- Türk Tarih Kurumu. "Tarih Çevirme Kılavuzu". <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim: 24.01.2019)
- Yeni, Özgür. "Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresi'nde Bulunan Balık Remizli Yeniçeri Mezar Taşı." *The Journal of Academic Social Sciences* 60 (2017): s. 488-502.
-

Authors' Biographies

Emine Fişek is Assistant Professor in the Department of Western Languages and Literatures at Boğaziçi University in İstanbul. She is the author of *Aesthetic Citizenship: Immigration and Theater in Twenty-First-Century Paris* (Northwestern University Press, 2017), which explores the relationship between immigration, citizenship and national identity as they have played out in French theatre. She is currently developing a research project on the impact that cultural memory, urban transformation and international migration have had on Turkish theatre in the twenty-first century.

Burcu Karadağ Can graduated from Fatih University with a B.A. in English Language and Literature in 2013. She also did a double major on Political Science and Public Administration. She spent one semester at Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia as an Erasmus student. She completed her M.A. at Ege University in 2017. Her M.A. thesis is titled as Representations of Men and Masculinities in British World War I Poetry. She is currently an English Language and Literature PhD student and works as a research assistant at the same university.

Merve Atasoy received her M.A degree in English Literature from Boğaziçi University in İstanbul in 2015. Currently, she is a PhD candidate and a research assistant in the same department. Her interests are contemporary British and American drama, documentary theater, media, and human rights.

Aytaç Ören born in Ankara in 1972, graduated from Ataturk University and recieved his master's and doctorate degrees there. He is interested in novel, especially postmodern novel and campus novel, metafiction and David Lodge. He is at University of Health Sciences now.

M. Tarık Ablak İstanbul'da dünyaya geldi. 29 Mayıs Üniversitesi'nin İslam ve Din Bilimleri Bölümü'nde lisans ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yan dal eğitimini tamamladı. İngilizce ve bilimsel hazırlık döneminin ardından şu anda Boğaziçi Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans ders dönemine devam etmektedir. İngilizce, Arapça ve Farsça bilmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.